

Araştırma Makalesi

19. Yüzyıl Ortalarında Nefs-i Sinop'un Sosyal Durumu

Ahmet YURTSEVEN

Çankırı Karatekin Üniversitesi

ahmetyurtseven59@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7751-3486

Öz

Osmanlı Devleti'nin, 19. yüzyılda gerçekleştirdiği reformlardan birisi de vergi düzenlemeleridir. Osmanlı'da vergi mükelleflerinin kazançlarının esas alındığı adil bir vergilendirme düzenlemesi öncesinde, halkın gelir kaynaklarının tespit edilmesi amacıyla hane merkezli temettüat sayımları yapılmıştır. Yapılan sayımlar sonucunda da hane reislerinin arazileri, hayvanları, gayrimenkulleri ve diğer gelirleri özel yetkilerle donatılmış vergi memurlarının sorumluluğunda kayıt altına alınmıştır. Tanzimat'ın uygulandığı yerleşim yerlerinde 1840 ve 1845 tarihlerinde tutulan kayıtlar sonucunda hazırlanan defterlere Temettüat defterleri denilmiştir. Oldukça yekûn teşkil eden temettüat defterleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndedir. Çalışma konusu olan Nefs-i Sinop temettüat defterleri de 1845 yılına ait olup asıl nüshaları Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndedir. "19. Yüzyıl Ortalarında Nefs-i Sinop'un Sosyal Durumu" başlıklı bu çalışma ile belirtilen dönemde Sinop şehir merkezinin mahalleleri, her bir mahallede yaşayan hane reislerinin adları, meslekleri, lakapları gibi konulara bir bakış açısı getirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca söz konusu dönemde Sinop'un siyasi ve idare teşkilatındaki yerine de değinilmiştir. Böylece Osmanlı'nın belli bir döneminin sosyal tarihine ışık tutulmuştur.

Anahtar kelimeler: Temettüat defterleri, vergi, Tanzimat reformu, Sinop

JEL Sınıflandırma Kodları: N01, N30, N90, N95

The Social Situation of Nefs-i Sinop in the Mid-19th Century¹

Abstract

One of the reforms carried out by the Ottoman Empire in the 19th century was tax regulations. Before a fair taxation regulation based on the earnings of taxpayers in the Ottoman Empire, household-based dividend counts were carried out in order to determine the income sources of the people. As a result of the census, the lands, animals, real estates and other incomes of the heads of households were recorded under the responsibility of tax officers equipped with special authorities. The books prepared as a result of the records kept in the settlements where Tanzimat was implemented in 1840 and 1845 were called Temettüat books. The dividend registers, which are quite extensive, are in the Prime Ministry Ottoman Archives. The Nefs-i Sinop dividend registers, which are the subject of our study, also date back to 1845 and their original copies are in the Prime Ministry Ottoman Archives. With this study titled "Social Situation of Nefs-i Sinop in the Mid-19th Century", an attempt has been made to bring a perspective to issues such as the neighborhoods of Sinop city center, the names, professions and nicknames of the heads of households living in each neighborhood in the specified period. In addition, the place of Sinop in the political and administrative organization in the period in question was also mentioned. Thus, light was shed on the social history of a certain period of the Ottoman Empire.

Keywords: Dividend books (temettüat books), tax, Tanzimat reform, Sinop

JEL Classification Codes: N01, N30, N90, N95

¹ Extended abstract is presented at the end of the article.

Geliş Tarihi (Received): 05.10.2024 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 13.06.2025

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Yurtseven, A. (2025). 19. Yüzyıl ortalarında Nefs-i Sinop'un sosyal durumu. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(4), 1124-1153. doi: 10.18074/ckuibfd.1562054

1. Giriş

Osmanlı Devleti, kuruluş ve yükseliş dönemlerinde halkına mutlu ve müreffeh bir hayat sunmuştur. Fakat Osmanlı Devleti, refah ekonomisini yaşarken 16. yüzyılın sonunda ilk defa krizlerle de tanışmıştır. Ülkeyi kriz ortamından çıkarabilmek için padişah, bürokrat ve fikir sahipleri ile sürekli müzakerelerde bulunarak vaziyeti değerlendirmişler ve hazırlanıp sunulan layihalarda genelde askeri sistem üzerinde durulmuş, fakat 18. yüzyılda krizin kaynağı olarak mali yapıya da vurgu yapılmıştır (Karamursal, 1989, s. 70-71). Bu sebeple Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılın sonunda başlayan mali kriz, 17. ve 18. yüzyıllarda artarak gündemdeki yerini korumuştur. Bu dönemlerde mali krizi atlatabilmek maksadıyla yapılan çalışmaları ise vergi düzenlemeleri, olağanüstü vergilerin kalıcı hale getirilmesi, iltizam ve malikâne sistemlerinin uygulanması, iç hazineden merkezi hazineye nakit transferleri, müsadere uygulamaları, tağşiş yani paranın değeriyle oynanması, iç ve dış borçlanma teşebbüsleri şeklinde sıralamak mümkündür (Çakır, 2012, s. 17-21).

Osmanlı Devleti, 19. yüzyıla kararlı adımlarla girmiş, mali yapının ıslahını merkeze alarak siyasi, askeri, sosyo-ekonomik alanlarda önemli yenilikleri başlatmıştır. Yeniçeri Ocağını 1826 yılında kaldıran II. Mahmud, devlet adamları ile yaptığı toplantıda yapmayı düşündüğü kapsamlı reform hareketlerini anlatmış ve toplantı sonunda onlardan düşüncelerini açıklayan raporlar istemiştir. Söz konusu toplantıya katılanlardan biri Divan-ı Hümayun mühimme kâtiplerinden Ragıp Efendi, II. Mahmud'a sunduğu 8 maddelik layihasında, her sancak ve kazaya tayin edilecek birer memurun uhdesinde arazi, mülk ve hayvan sayımının yapılmasını teklif etmiştir. Ayrıca yapılacak olan söz konusu sayımın sonuçlarına göre halkın şikâyetlerinin giderildiği, adil bir vergi sisteminin tesis edilebileceğinden de bahsetmiştir. Ancak geniş kapsamlı düşünülen bu reform öncesinde halkın nitelik ve sayısının tespit edildiği 1831 tarihli nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir (Kara, 1942, s. 359-368). Osmanlı Devleti tarafından gerçekleştirilen bu ilk nüfus sayımı ile devlet erkânında geniş kapsamlı reform hareketlerinin temel dinamikleri olan askerlik ve vergi mükellefiyeti konularında görüşler belli bir netlik kazanmış olacak ki, temettüat tahrir çalışmalarına numune uygulamaları ile başlanılmasına karar verilmiştir.

Osmanlı Devleti, mali politikalarda değişiklikler yapmaya Tanzimat'ın ilanından önce başlamıştır. Halkın şikâyetleri ve ülkenin ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran devlet, vergilerde hakkaniyete riayet etmenin, gelir ve giderlerinin tek elde toplanmasını sağlamanın yanı sıra taşradaki vergi toplama usulünü yeniden düzenleme faaliyetlerini başlatmıştır. Hatta bunun somut bir misali olarak maliyede merkezi kontrolü sağlayabilmek maksadıyla 1838 yılında Maliye Nezareti'ni kurması oldukça önemli bir gelişmedir (Çakır, 2012, s. 35).

Devletin mali alanda uygulamaya çalıştığı önemli sosyal politikalarından biri olarak, halkın sahip bulunduğu gelirleriyle birlikte maddi varlıklarını tespit etmek maksadıyla temettüat tahrir numune uygulamalarından ilki 1832 yılında

Gelibolu'da düzenlenmiştir (Korkmaz, 2017, s. 87-108). Bundan bir sene sonra 1833 yılında Girne kazasında gerçekleştirilmiş olan numune temettüat tahrir uygulamasının (Özçelik, 2003, s. 36) üçüncüsü ise Sultan Mahmud'un 7 Ağustos 1838 tarihli fermanı ile alınan kararla Hüdavendigâr ve Gelibolu sancaklarında yapılmıştır (Şener, 1990, s. 22-23, 95). Ancak yapılan bu üçüncü numune temettüat tahrir uygulaması, 1839 mali yılına yetiştirilememiştir. Bundan dolayı, bu seneye ait verginin de eski usulle toplanmasına karar verilmiştir (Çadircı, 2013, s. 218). Hiçbir masraftan çekinmeden büyük ümitlerle başlanılan temettüat tahrir çalışmalarının kesintiye uğraması hakkında çeşitli sebepler ileri sürülmüştür. Söz konusu edilen temel sebepler arasında uygulanacak olan yeni vergi sisteminde görülen çeşitli aksaklıkların yanı sıra, Mısır valisi M. Ali Paşa'nın ikinci isyanı ve II. Mahmud'un ölümü (Temmuz 1839) de önemli bir siyasi gelişme olarak kayıtlara geçmiştir (Kocaoğlu, 1995, s. 204-205).

Tanzimat'ın ilanı: Gelirleri, artan vergileri ödemeye yetmediği için vergi ödeme gücünü kaybeden vergi mükelleflerinin, sürekli artan problemler karşısında çaresizlikleri de artmıştır. Diğer taraftan artan can ve mal kayıpları karşısında devlet erkânı, finansman ihtiyaçlarını tedarik edebilmek maksadıyla dirlikleri mültezimlere kiralamaya başlamıştır. Ancak ihalede ödedikleri bedelin üzerinden daha da fazla kar elde edebilmekten başka bir şey düşünmeyen mültezimlerin davranışları, vergi mükelleflerini aşırı incitmiştir. Mültezimlerin artan kanunsuz uygulamaları, halkın devlete karşı olan güveninin de azalmasına sebep olmuştur. Devlete ve üreticiye sıkıntı veren ve üretici halkı canından bezdiren iltizam sisteminin yürürlükten kaldırılmasına yönelik ilk teşebbüs 3 Kasım 1839 tarihinde Tanzimat Fermanı ile gerçekleşmiştir. Tanzimat uygulayıcılarının verginin tahsil edilmesi konusunda ilgili yaptıkları çalışmalar neticesinde, tüm gelirlerin merkez hazine tarafından toplanması ve her türlü giderin de yine merkez hazine tarafından ödenmesi prensibinin kabul edilmesiyle, iltizam usulü tarihe karışmıştır (İnalcık, 1964, s. 628-629). Kaldırılan iltizam usulünün yerine 'muhassıl-ı emval' veya kısaca muhassıl adlı memurluklar oluşturulmuş ve padişah tarafından büyük yetkilerle donatılmış olan muhassıl-ı emval memurlarının atanmaları yapılmıştır. Ayrıca vergi sistemi sadeleştirilmiş, zamanla çeşitleri artan örfi vergilerde yapılan düzenlemeye göre, tüm örfi vergilerin tek bir vergi olarak 'vergi-yi mahsûsa' veya 'ancemaâtin vergi' adıyla toplanmasına karar verilmiştir. Tanzimat fermanında söz konusu olan vergi reformunun uygulanmasına, muhassılların atanma ve çalışmalarının tespit edildiği nizamnamenin, 25 Ocak 1840 tarihinde neşredilmesiyle, merkeze yakın eyaletlerde başlanılmıştır (Kaynar, 1991, s. 237-266). Söz konusu nizamnamede, her bir muhassılın, görev yerine ulaşır ulaşmaz ilk başta yapacağı iş, sancakta bulunan hazine defterlerini teslim almak, kuruluş şekilleri ve işleyiş tarzları nizamnameye uygun olarak her bir sancak merkezinde acilen birer meclisin kurulmasıdır (Kaynar, 1991, s. 224 vd.). Muhassılların diğer görevleri arasında öne çıkanlar ise şunlardır: Kayıt dışı her türlü gelirleri defterlere kaydederek hazineye bildirmek, emlak, arazi ve temettüat adıyla vergi mükelleflerinin gelirlerini kaydetmek, muhtelif adlar altında memurların halktan

aldıkları resim ve aidatları ortadan kaldırmak, valileri ve ayanları kontrol ederek yolsuzlukların önlenmesine gayret etmek gibi...

Muhassılların başkanlığında gerçekleştirilen 1840 yılı temettüat tahriri çalışması sırasında altyapı yetersizliklerinin görülmesi ve kimi usulsüzlüklerin yapılmasının tespit edilmesi gibi sebeplerle 1842 yılında muhassıllık teşkilatı kaldırılmış ve iltizam sistemi tekrar uygulamaya konulmuştur. Bu dönemde kurulmuş olan ‘Muhassıllık Meclisleri’ de ‘Memleket Meclisi’ adıyla çalışmalarını sürdürerek 1849 yılına kadar halka hizmetlerini sunmaya devam etmiştir (Çadircı, 2013, s. 215).

En önemli gelir kaynağı vergi olduğu için Osmanlı Devleti, görülen eksiklikleri gidermiş ve kimi tedbirleri almıştır. Daha sonra halkın ileri gelenlerinin vermiş olduğu raporlar da dikkate alınarak devlet, 1844 yılında emlak, arazi ve temettü sayımlarının yapılması demek olan temettüat tahrir işleminin tekrarlanmasına karar vererek söz konusu uygulamayı başlatmıştır. Ancak gerçekleştirilen bu temettüat tahrir işleminde her mahallenin muhtarları ve imamları; gayrimüslimlerin yaşadığı yerleşim yerlerinde ise papaz veya kocabaşlar vazife yapmıştır. İşlem tamamlandıktan sonra merkeze gönderilen kimi defterler maliye nezareti kâtipleri tarafından temize çekilerek defterlerin sonuna ‘bende’ çekilmiştir (Kütükoğlu, 1995, s. 398). Nefs-i Sinop Temettüat defterlerinin kimisinin sonunda ‘bende’ ifadesi yer almaktadır. Bu sebeple söz konusu temettüat defterlerinin suret defterler olduğunu söyleyebiliriz. Divan-ı Yortan Temettüat Defterinde olduğu gibi (ML.VRD.TMT.d 04648 00001 - ML.VRD.TMT.d 04648-00015).

Kısaca rika hattı ile yazılmış olan temettüat defterleri, Tanzimat döneminin önemli vesikalarındandır ve Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivinde bulunmaktadır. Çalışmanın esasını teşkil eden vesika da Hicri 1261/Miladi 1844-1845 tarihli Nefs-i Sinop’a ait temettüat defterleridir. “19. Yüzyıl Ortalarında Nefs-i Sinop’un Sosyal Durumu” başlıklı bu çalışmanın giriş kısmında Tanzimat’a nasıl gelindiği kısaca incelenmeye çalışılmış ve devletin mali alanda yapacağı yeniliklerin bir kısmını oluşturan temettüat tahrirleri ele alınmıştır. Sonra literatür taraması hakkında bilgi verilmiş ve daha sonra da Nefs-i Sinop’a ait 1260 (1845) tarihinde düzenlenmiş olan ML. VRD. TMT. d kodlu ve 04656 sıra nolu temettüat defterlerinden faydalanarak Nefs-i Sinop’un sosyal yönü oluşturduğum tablolar yardımıyla anlatılmaya çalışılmıştır.

Sinop Temettüat Defterleri: Sinop Temettüat Defterleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde, “Kutu Gömlek Sıra”, “Özet” ve “Tarih” başlıkları altında ML. VRD.TMT.d kodlarıyla 51 adet olarak sıralanmaktadır. Ancak bu 51 adet defterin her birinin sayfa adetleri 4 - 200 sayfa arasında değiştiği gibi, ebatları da (birkaç tanesi istisna) 50x17, 20x57, 57.5x20, 19x56, 17x51, 21x57, 57.5x20.5, 57x20, 50.5x17, 20x57, 18x51, 20x55, 20x51, 57.5x20, 17x50, 18.3x50.2, 52x19, 20x46, 20x39, 18x50, 20x56, 52x18 şeklindedir.

Sinop Temettüat defterlerinin her birinin ilk sayfasına kitap başlığı gibi sadece belgenin başlığı yazılmış, sonra ikinci sayfanın sağ üst kısmından yerleşim yerinin idari bilgileriyle temettüat kayıtlarına başlanılmıştır. Sırasıyla eyalet, sancak, kaza, karye şeklinde idari bilgilerden sonra mahallede/köyde yaşayan halkın etnik bilgisiyle yani, inceleme konusu olan mahalle/köy, Müslümanların yaşadığı mahalle ise, hane reisinin; ‘ehl-i İslam olduğu’, şayet gayrimüslim halkın yaşadığı mahalle ise ‘ehl-i reaya olduğu’ tabirleriyle bu bölüm tamamlanmıştır.

Temettüat defterlerine idari bilgilerin kayıtları düşüldükten sonra, genelde yerleşim yerinde devleti temsil eden din görevlileri ve muhtarların kayıtlarıyla başlanılmaktadır. Genel olarak temettüat kayıtları belli bir sıra halinde önce ‘Hane 1, Numara 1’, şeklinde sıra numarası verilerek hane reisi olan kişinin adı ve aile adı veya lakabı kaydedilmiştir. Hane bilgisinin yazıldığı satırın üzerine 130 derecelik bir açıyla sağdan sola doğru mesleği veya meslekleri yazılmıştır. Aynı derece meyille önceki sene verdiği vergi-yi mahsusası rakam olarak kaydedilmiştir. Bunun altına aynı derece meyille önceki sene verdiği aşar vergisi ifadesinin altına hinta/buğday, arpa vs. kuruş olarak kaydedilip ve altına da toplam olarak ürün vergisinin miktarı ve nakdi karşılığı yazılmıştır. Ancak hane reisinin durumu çalışmaya müsait değilse, bu durumu gerekçeleriyle birlikte ifade edilmiştir. Mesela sabi, ihtiyar ve alil gibi.

Hane bilgisinin yazıldığı satırın altına ise önce dönüm olarak mezru tarla yazılmış, altına bu sene ve gelecek seneye ait tahmini gelir de yazılarak toplanmıştır. Mezru tarla bilgisinin soluna aynı şekilde dönüm olarak gayr-i mezru tarla kaydedilmiştir. Aynı şekilde büyükbaş hayvanlar ve diğerleri baş olarak kaydedilmişler ve altlarına gelir getirenlerin gelirleri kuruş olarak yazılmıştır. Kanatlı hayvanı varsa kovan adedi olarak yıllık geliriyle birlikte kaydedilmiştir. Hane reisinin yerleşim yerinden başka bir yerde herhangi bir emlakı ve akarı bulunuyorsa aynı sistem üzere onların da kayıtları yapılmıştır. Hane içerisindeki diğer üyelere ait mal mülk varsa bunlar da ayrıca aynı sistem üzere ilave edilmiştir. Hanenin kaydı tamamlandıktan sonra teker teker kayıtları yapılmış bulunan diğer gelir kaynaklarından sağlanan gelirler, hane reisinin meşgul olduğu tüm mesleklerinden elde edilen gelirler, sonra da kaynağı belli olmayan gelirler ‘zuhuratından’ tabiriyle eklenip hepsi toplama dâhil edilmiştir. Eğer hane reisinin sahip olduğu malı mülkü yoksa bu da uygun şekilde kaydedilmiştir. Daha sonra gelen hanelerin kayıtları benzer şekilde kayıtlara geçirilmiştir.

Mahalle veya köyün tüm hanelerine ait hane numaralı verilerek her hanenin kaydı aynı sistem üzerine tamamlandıktan sonra, son sayfada hitam cümlesinden sonra mahalleye veya köye ait vergi-yi mahsusanın toplamı ve kazançların toplamı ayrı ayrı yazıldıktan sonra, tahrir işleminde görevli memurların mühürleriyle söz konusu yerleşim yerinin tahrir işlemi tamamlanmıştır.

2. Literatür Araştırması

Başbakanlık Osmanlı Arşivi oldukça zengin bir külliyata sahiptir. Söz konusu külliyatın en önemli parçalarından biri de 1988 yılından itibaren araştırmacıların hizmetine sunulan temettüat tahrir defterleridir. Bu defterlerin büyük çoğunluğu 1845 yılına ait olsa da 1840 yılına ait olan defterler oldukça yekûn tutmaktadır. Temettüat tahrir çalışmaları, Tanzimat reformlarının uygulamaya konulduğu bölgelerde gerçekleştirilmiştir. Tanzimat'ın cari olduğu yerler ise Ankara, Aydın, Bolu, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Edirne, Erzurum, Hüdavendigar, Konya, Niş, Rumeli, Selanik, Silistre, Üsküb, Vidin şeklinde sıralanmaktadır (Serin, 1998, s. 717 vd.).

Temettüat defterlerinin önemini ortaya koymak suretiyle defterler üzerinde araştırma yapacaklara temel bilgiler sunan ve yol gösteren akademisyenleri değerli çalışmalarıyla birlikte hatırlamak gerekir. Temettüat defterlerini ilk defa gündeme taşıyan Tefik Güran olmuştur. Yaptığı doktora çalışmasında Güran, tahrirlerin yapılma sebepleri ve kapsadığı bilgilerle ilgili olarak da oldukça ayrıntılı bilgilere yer vermiştir (Güran, 1979, s. 95-109; Güran, 1988, s. 270 vd.). Bir başka çalışmasında Güran, Ödemiş Kasabasının sosyo-ekonomik özelliklerini anlatmaya çalışmıştır (Güran, 1985, s. 302-319). Güran'ın 2000 yılında neşrettiği bir başka çalışmasında da temettüat defterlerinin kapsadığı konulara ve taşıdığı özelliklere yer vermiştir (Güran, 2000, s. 77 vd.).

Temettüat defterleriyle ilgili önemli bir çalışma da Mübahat Kütükoğlu (1995) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmasında Kütükoğlu, temettüat defterlerinin kuruluş döneminde düzenlenen tahrir defterleriyle karşılaştırmasını yaparak araştırmacılara tanıtmaya çalışmıştır (Kütükoğlu, 1995, s. 396).

Temettüat tahrir konularında çalışacaklara önemli bir bakış açısı sunmaya çalışanlardan birisi Nuri Adıyeka'dır. Adıyeka tarafından üç farklı nizamname incelenmek suretiyle hazırlanan ilgili çalışmada, temettüat sayımlarının kimi usul ve esasları tespit edilerek literatüre katkı yapmaya çalışılmıştır (Adıyeka, 2000, s. 769 vd.). Temettüat çalışmalarında araştırmacılara yol gösterenlerden bir diğeri de Said Öztürk'tür. Öztürk makalesinde, Tanzimat'ın temel hedefleri olarak hak ve hürriyetlerin engellenmemesi, can ve mal emniyetinin sağlanması ve maliyenin iyileştirilmesini vurguladıktan sonra temettüat defterlerini tanıtmaya çalışmıştır (Öztürk, 2003, s. 287 vd.).

Tanzimat'ın uygulandığı Osmanlı coğrafyasında 19. yüzyılın ortalarında düzenlenen temettüat defterlerinden istifade ederek tezler, kitaplar ve makaleler şeklinde birbirinden değerli çalışmalar yapılmaktadır. Titizlikle yapılan söz konusu çalışmalarla pek çok büyüklü küçüklü yerleşim yerlerinin siyasi, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel durumları incelenmiş, her birinin sını, ticari ve ekonomik durumları değerlendirilerek günümüzle kıyas yapabilme imkânları hazırlanmıştır.

Konuyla ilgili literatür taramasında Sinop ile ilgili olarak Sinop'un Boyabat kazasıyla ilgili çalışmalar Ahmet Yurtseven tarafından yapılmış (Yurtseven, 2017, s. 1-23; Yurtseven, 2014, s. 1531-1565; Yurtseven 2013, s. 1-10) ve bir de Selim Özcan (2007) tarafından tahrir ve temettüatlardan faydalanarak Sinop şehir merkezi ve üç nahiyesine tabi bazı köylerini kapsayan bir tez çalışması yapılmıştır. "19. Yüzyıl Ortalarında Nefs-i Sinop'un Sosyal Durumu" başlıklı bu çalışmada ise, temettüat kayıtlarına göre Nefs-i Sinop'un yani Sinop merkezinin sosyal yönü incelenmeye çalışılmıştır.

Uğradığı Rus baskınından sonra tarihte icra edegeldiği fonksiyonlarından mahrum olsa da Sinop, her zaman çifte limanlarıyla, doğasıyla, ticaretiyle ve zirai yapısıyla gene de önemli bir yere sahiptir. Bu bakımdan "19. Yüzyıl Ortalarında Nefs-i Sinop'un Sosyal Durumu" başlıklı bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. 19. Yüzyıl Ortalarında Nefs-i Sinop

Yüzey araştırmacılarına göre Sinop, Neolitik Çağ'dan (M.Ö.8000-5000) itibaren insanların yaşamaya başladıkları önemli bir yerleşim yeridir (Dereli, 2010, s. 19). Tarih öncesi dönemde Sinop ve civarında ilk medeniyeti kurup tarihe iz bırakanlar Gaşgalar/Kaşkalar olmuştur (Ceylan, 1996, s. 2). Anadolu'nun önemli bir kısmında hâkimiyetlerini kuran Hitit devleti ile sürekli mücadele içerisinde olan Gaşgalar M.Ö. 1330 yıllarında Hititler'e yenilince bölgeyi terk etmek mecburiyetinde kalmışlardır (Ünal, 2008, s. 11, 22; Demirel, 2013, s. 193-203). Daha sonra M.Ö. 8. yüzyılda Miletler, Kimmerler (Dereli, 2010, s. 20-21) ve 7. yüzyıldan itibaren İskitler (Tellioglu, 2005, s. 2), Sinop'ta belli zamanlarda yaşamışlardır. M.Ö. 183 ila MÖ. 47 yılları arasında Pontus Krallığı hâkimiyetinde kalan Sinop'ta, bu tarihten itibaren Roma İmparatorluğu dönemi başlamış ve M.S. 395 yılından sonra da Anadolu'nun tamamı Bizans toprağı olmuştur. Sinop'ta Bizans egemenliği ise 12. yüzyılda bu şehrin Türkler tarafından fethine kadar sürmüştür (Darkot, 1997, s. 684).

Türklerin Anadolu'ya akınları Malazgirt zaferi öncesinde 1018'de Çağrı Bey tarafından başlatılmış ve 1040 ila 1071 tarihleri arasında da yoğunlaşarak devam etmiştir. Sinop'un Türkler tarafından ilk olarak fethi de bu dönemde 1084 yılında Kara Tekin Bey tarafından gerçekleştirilmiştir (Yınanç, 2013, s. 102-103). Malazgirt Zaferine müteakiben de Anadolu'da fetihleri Sultan Alparslan'ın emriyle devam ettirilmiştir. Sinop'un Türkler tarafından fethinden sonra şehir tekrar Bizans egemenliğine girmiştir. IV. Haçlı seferinden sonra Trabzon'da Rum Devleti kuran Rumlar Sinop'u işgal etmişlerdir. 1214 yılında ise Sinop tekrar Selçukluların egemenliğine girmiştir. Sinop, Fatih Sultan Mehmet zamanında 1461 yılında Osmanlı Devleti'ne katılmıştır (Öz, 2009, s. 253). 1260'lı yıllardan 1461 yılına kadar Sinop'ta beylikler dönemi yaşanmış ve sırasıyla Pervaneoğulları, Candaroğulları ve İsfendiyaroğulları beylikleri tarihe iz bırakmıştır.

19. Yüzyıl Ortalarında Nefs-i Sinop'un İdari Yapısı: Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde Kastamonu sancağına bağlı bir kaza olarak Fatih zamanında katılan Sinop, 16. ve 17. yüzyıllarda bu konumunu devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti'nin, Anadolu eyaletinin Kastamonu sancağına bağlı bir kaza şeklindeki Sinop'un idari yapılanması, 18. yüzyılın başından 19. yüzyılın yarısına kadar aynen devam etmiştir (Karal, 1997, s. 17). Ocak 1840 tarihli bir Nizamnameye göre Sinop, oluşturulan Anakara eyaletine kaza olarak bağlı bulunduğu Kastamonu ile birlikte katılmıştır. Tanzimat'ın uygulandığı yerlerde 1842 tarihinde yapılan düzenlemeye göre Sinop, sancak statüsüne yükseltilmiş ve Bolu eyaletinin sancak merkezlerinden biri olmuştur (Çadircı, 1988, s. 612). Ancak Sinop, bir sancak olarak 1846 yılından itibaren tekrar Kastamonu eyaletine bağlanmıştır (Güler, 1992, s. 35-37). Osmanlı idari teşkilatında yapılan bir değişiklikte Kastamonu 1867 yılında vilayet olunca, Sinop da Kastamonu'nun bir sancağı haline gelmiştir. Sinop'un idari bakımdan Kastamonu vilayetine bağlılığı müstakil bir sancak haline geldiği 1920 yılına kadar devam etmiştir. Cumhuriyet idaresine geçildikten sonra da Sinop, 1924 yılında vilayet olmuştur (Darkot, 1997, s. 683-689).

1842 yılında yapılan düzenlemelere göre sancaklara kaymakamlar atanmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren mülki-askeri idarecilerin atandığı şehirler, tahrir defterlerinde "nefs" ifadesiyle belirtilmiş olduğu gibi, temettüat tahrir defterlerinde de aynı uygulama devam ettirilmiştir. Bu sebeple Sinop tahrir defterlerinde "Nefs-i Sinop" deyimini kullanılmıştır.

Osmanlıda şehir denilince, genellikle hizmet ve sanayi sektörlerinin yoğun olarak faaliyet gösterdiği yerleşim yerleri hatırlanır. Ancak "nefs" eki, şehri tarif etmede yetersiz kalmaktadır. Önemli idari birimlerin bulunduğu yerleşim merkezi diyebileceğimiz nefis ekiyle bazen köylerin de temettüat defterlerine kaydedildiği görülmektedir. O halde şehir denilince, idari birimlerin yanı sıra nüfus ve ekonomik özellikler gibi kıstaslara da bakılmaktadır. Mesela barındırdığı vergi nüfusu bakımından kimi kaynaklarda 200-300 hanelik yerler, kimi kaynaklar da en az 400 hanelik yerler şehir olarak kabul edilmektedir (Şahin, 2010, s. 246; Ünal, 2013, s. 4). Faroqhi'ye göre de Osmanlı Devleti'nde 400 vergi mükellefinin bulunduğu yerleşim yerleri şehir, bu rakama ulaşmayan yerleşim yerleri ise köydür (Faroqhi, 2010, s. 104).

Osmanlılarda şehirlerinin en canlı yeri merkez camisi (ulu cami)nin etrafında geliştiği muhtelif iş alanlarından oluşan çarşılar, eğitim kurumları, sağlık merkezleri, vakıflar gibi ünitelerin bulunduğu merkez mahallesi veya çarşı mahallesidir. Hatta şehrin bu kısmı mahalle olarak pek kabul edilmez. Şehir merkez mahallesinin dışındaki meskûn yerler birer mahalle olarak kabul edilmektedir (Kara, 2013, s. 198).

19. Yüzyıl Ortalarında Nefs-i Sinop'un Sosyal Durumu: Kuruluş ve yükseliş dönemlerinde Osmanlı Devleti'nin sosyal hayatında önemli bir değişiklikten bahsedilmez. Ancak Lale Devri ile birlikte Osmanlı sosyal hayatında değişimler

başlamış ve gerçekleşen Tanzimat yenilikleriyle birlikte de gelişmesini ve yaygınlaşmasını sürdürmüştür. Osmanlı Devleti'nin askeri alanda başlattığı yeniliklerin kapsamını genişletmesi, bilhassa III. Selim ile birlikte devamlı elçiliklerin açılmalarıyla önemli farklılık oluşturmuş ve bunun yansımaları toplumun geniş kesimlerinde görülmüştür. Batı'nın üstünlüğünü kabulleyerek başlayan modernleşme hareketini II. Mahmut, kurduğu kurum ve kuruluşlarla, III. Selim'in bıraktığı yerden siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik yönlerden devam ettirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde sosyal hayat sabah ezanıyla başlamakta (Lewis, 2009, s. 72) ve yatsı namazıyla sona ermektedir. Osmanlı Devleti'nde sosyal hareketlilik, sabah namazından sonra günlük mesai başlamakta, Osmanlı çarşılarında yer alan dükkânlar alış-veriş için açılmakta, üretim faaliyetlerinin yapıldığı merkezler faaliyete geçmektedir. Çarşıları şenlendiren tüccar, esnaf ve zanaatkarlar genellikle her zaman Osmanlı şehirlerinin en kalabalık kesimini oluşturmuşlardır (Baş, 2019, s. 289). Ticaret, esnafılık ve zanaatkarlıkla hayatlarını kazanan bu kesim ahi teşkilatı bünyesinde faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Osmanlı yerleşim yerlerinde cami, çarşı, pazar ve bedestenler aynı zamanda gezip görmek ve sosyo-kültürel ihtiyaçların da karşıladığı yerlerdir. Mesela bir ibadethane olmanın yanı sıra camiler, hükümetin ilanlarının tebliğ edildiği mekânlar olmuştur (Halaçoğlu, 2014, s. 158). Hafta tatilinin cuma günü olduğu Osmanlı Devleti'nde Ramazan ve Kurban Bayramı günlerinde tatil yapıldığı gibi, halkın dinlenmesine ve hoşça vakit geçirmesi için mesire alanlarının da olduğu bilinmektedir.

Kuruluşundan itibaren Osmanlı Devleti, yaptığı fetihler neticesinde pek çok toplulukları bünyesine katarak tedricen büyümüş ve kısa denilecek bir zaman diliminde bir cihan devleti olmuştur. Bu ara Osmanlı Devleti, egemenliğine giren her bir dinî ve etnik grupları İslâm hukukuna göre yönetmeye çalışmıştır. Devletin siyasi idaresini tanıyan ve cizye vermeyi kabul eden her bir gayrimüslimin, zimmî statüsüne dâhil edilerek dinî inanç ve ibadetlerinde tamamen hür olması sağlanmıştır. Osmanlı'nın uyguladığı bu sosyal politika sebebiyle Tanzimat dönemine kadar Osmanlı toplumunu oluşturan Müslüman ve gayrimüslim her bir unsur, kurdukları müesseseleriyle birlikte güven içerisinde kendi milli ve dini hüviyetleri doğrultusunda sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik hayatlarını yaşamışlardır (Kazıcı, 2001, s. 66-70, 428-434).

Osmanlı yöneticileri, toplum fertlerini Allah'ın bir emaneti olarak (Ünal, 2013, s. 34) gördükleri için onların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlar ve her bir toplum kesimine hoş görü içerisinde yaklaşmışlardır. Osmanlı'nın sunduğu hoşgörünün de etkisiyle, Osmanlı yerleşim yerlerinde inançlar doğrultusunda mahalleler oluşmuştur. Osmanlıların uyguladığı sosyal politika sayesinde her bir toplumun milleti ve dini bir zenginlik kabul edilerek İslâm kültür ve medeniyeti çerçevesinde huzur ve güven ortamında yaşamaları sağlanmıştır. Ancak Osmanlı toplumu içerisinde egemen kesim her zaman Müslümanlar olmuşlardır. Müslüman toplumun sahibi ve kurucusu ise Türklerdir. Osmanlı toplumunun genel karakteri

olan dinle bütünleşmiş olan sosyal hayatın izleri, Sinop temettüat defterlerinde de görülmektedir. Nefs-i Sinop temettüat defterlerine yansıdığı kadarıyla Sinop şehir merkezinde gelişmiş bir mesleki hayat dikkati çekmektedir. Zanaat ve mesleki çeşitliliğin fazla olması ve usta-kalfa-çırak ilişkilerinin devam etmesi gibi hususlar, diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Nefs-i Sinop'ta ahi teşkilatının zinde olduğunu göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda oldukça önemli rol oynamış olan ahilerin bilhassa zanaat hayatını teşkilatlandığı bilinmektedir. 19. yüzyıl ortalarında Nefs-i Sinop'un mahallelerindeki mesleki çeşitlilik bunu göstermektedir.

3.1. Nefs-i Sinop'ta Mahalleler ve Nüfus

Osmanlı idari yapısının en alt üniteleri kasaba ve şehirlerde mahalle ve kırsal alanda da köylerdir. Osmanlı'nın köy ve mahalle statüsünde Tanzimat öncesine kadar önemli bir değişiklik olmamıştır. Bu bakımdan fiziki birer mekân olan geleneksel Türk mahallelerinde sınıf ve statü farklılıkları 19. yüzyıl başlarında bile bilinçlenmemiştir (Ortaylı, 2008, s. 305). Osmanlı Devleti'nin uyguladığı sosyal politika sayesinde mahalle mescitleri ve kahvehaneleri birer toplantı ve tartışma mahalli haline getirilmiş ve kamuoyunun oluştuğu temel merkezler olarak devam etmiştir. Ayrıca uygulanan sosyal politika, Osmanlı halkının, köy ve mahallerde belirli kurallar çerçevesinde huzurlu bir hayatı birlikte yaşamalarını sağlamıştır.

19. yüzyılın ilk yarısına kadar, mahalleleri yönetenler padişah beratı ile tayin edilen imamlar olmuştur. İmamların önemli görevleri arasında günümüz nüfus memurunun vazifesi başta olmak üzere, verginin tevzii ve tahsilinin yürütülmesi, mahallede yaşayan herkese müteselsilen kefil olması öne çıkmaktadır. Yani birinin mahalleye yerleşebilmesi için imamın ve mahalle sakinlerinden birinin kefil olması gerekmektedir (Ortaylı, 2008, s. 306). Bu da imamların Osmanlı Devleti'nde sosyal hayatın sağlıklı olarak devam etmesinde önemli katkılarının olduğunu göstermektedir.

15. ve 16. yüzyıllarda bir kaza olan Sinop, günümüzdeki Türkeli, Ayancık, Erfelek, Sinop merkez, Gerze ve Dikmen ilçelerinden oluşan coğrafi alanla sınırlı bulunmaktadır. Söz konusu dönemde Boyabat ise idari yönden Sinop'a bağlı değildir. Bugünkü Boyabat, Durağan, Saraydüzü ilçelerinin kapsadığı coğrafyada, Durağan'ın bir nahiye olarak bağlı bulunduğu Boyabat kazası bulunmaktadır (Ünal, 2008, s. 42).

Sinop'un Osmanlı hâkimiyetine geçmesiyle birlikte Fatih, şehirde bir tahrir çalışması yaptırmıştır. Ancak bu tahrir defterleri şu anda kayıp gözüküyor. Sinop'la ilgili olarak II. Bayezid döneminde düzenlenmiş bulunan 1487 tarihli tahrir defteri ise mevcuttur. Bu deftere göre 13'ü Türk, 7'si ise Rum mahalleleri olmak üzere Sinop'un toplamda 20 mahallesi bulunmaktadır (Ünal, 2008, s. 102). Ancak sık sık baskına uğraması sebebiyle Sinop mahalleleri de bundan etkilenmiştir. 1844-1845 tarihli Sinop temettüat kayıtlarına göre, 19. yüzyılın ortalarında Nefs-i Sinop'ta yer

alan mahalleler Arap, Arasta, Arslan, Balatlar, Bilatıp, Cami-i Kebir, Kalayazusı, Kapan, Kefevi, Meydankapu, Nesi, Saray, Şeyh, Şükran, Tayboğa, Ulubey şeklinde sıralanmaktadır. (Bakınız: ML. VRD. TMT. d. 04582. 00000 şeklinde başlayan Sinop temettüat defterleri).

Osmanlı Devleti sınırlarına dâhil edildiği zamandan itibaren Sinop'un nüfusu hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bir kaza olarak Kastamonu sancağına katılmasıyla birlikte Sinop'ta da tahrir çalışmaları yapılmıştır. Bu bakımdan Sinop'un 15 ve 16. yüzyıla ait Sinop tahrir defterlerinde oldukça önemli bilgiler bulunmaktadır. Nitekim Mehmet Ali Ünal tarafından Sinop tahrir defterleri incelenerek Sinop'un 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadarki dönemi aydınlatılmaya çalışılmış ve günümüz okuyucularının istifadelerine sunulmuştur (Ünal, 2008, s. 1-496).

Türkler Müslüman olduktan sonra sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel hayatlarını İslam'ın temel prensipleri doğrultusunda düzenlemişlerdir. Bu sebeple Türklerde şehirler başlangıçta cami ve mescit etrafında şekillenmiştir. Gerek Selçuklularda ve gerekse beylikler dönemlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti döneminde de yerleşim yerlerinin tesisinde bu hassasiyete uyulmuştur. Gayrimüslimlerin oturdukları mahalleler de bir ibadet mekânı etrafında gelişmiştir. Osmanlılarda yerleşim yerleri cami merkezli olarak devam etmiş ve yerleşim yerlerindeki mahalleler, cami adıyla, camiyi inşa eden zatın adıyla, kuvvet timsali hayvanların adıyla, coğrafi yer adıyla da anılmış ve adlandırılmıştır. Mesela Kefevi mahallesi, Arasta mahallesi, Cami-i Kebir mahallesi gibi.

Fethedilmesinden itibaren Türkler, Sinop'ta şehir merkezinde yaşamayı tercih etmişlerdir. Daha sonra zamanla nüfusun artması neticesinde kale dışında da mahalleler oluşturmuşlardır. 1844-1845 tarihli Sinop temettüat kayıtlarına göre, Müslümanların yaşadıkları mahalleler, Cami-i Kebir, Kapan, Balatlar, Şeyh, Tayboğa, Arslan, Arasta, Kefevi, Kalayazusı, Şükran, Saray, Meydankapu, Ulubey adlarını taşımaktadır. Söz konusu dönemde Sinop'ta yaşayan gayrimüslimler ise, genelde kale dışında ve kendi ibadet mekânları etrafında yaşamayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

Nüfus, eski dönemlerden beri sosyal politikacıların sosyo-ekonomik politikaları tespit ederken dikkate aldıkları önemli bir araçtır. Küçüklü büyüklü tüm toplumlar, siyasi organizasyonlarını oluştururken bilmek istedikleri en önemli argüman nüfus olmuştur. Erken dönemlerden itibaren pek çok toplum dinamik ve yeteri kadar nüfusa sahip olabilmek amacıyla çeşitli nüfus politikaları uygulamıştır. Bu sebeple tarih öncesi dönemlerden itibaren Çin, Babil, İsrail, İran ve Mısır'da idari, askeri ve mali sebeplerle nüfus sayımlarının yapıldığı bilinmektedir (Yurtseven, 1996, s. 7-8). Dünyada günümüzdeki anlamında ilk nüfus sayımı ise, Fransızlar tarafından 1665 yılında yapılmaya çalışılmıştır.

Vergi mükelleflerini ve askerlik çağındakileri tespit etmek maksadıyla Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren tahrir işlemine çok önem vermiş ve bunu 17. yüzyıla kadar düzenli olarak yapmaya çalışmıştır. Bu bakımdan 15 ve 16. yüzyıla ait Osmanlı Devleti'nin nüfusu hakkında bilgileri söz konusu defterlerde bulabiliriz. Ancak Osmanlı Devleti'nde modern manada ilk nüfus sayımı ise, askeri düşüncelerle 1831 yılında gerçekleştirilmiş ve daha sonraki yıllarda da nüfusta meydana gelen değişiklikleri takip edebilmek maksadıyla ihtiyaç duyuldukça tekrarları yapılmıştır (Karal, 1943, s. 8; Yurtseven, 1996, s. 53-66). Askeri maksatlarla sadece erkek nüfusun kaydedildiği 1831 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımına göre, Sinop şehir merkezinde 7137 erkek nüfusun yaşadığı anlaşılmaktadır (Karal, 1997, s. 214).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında yapılan vergi ve askeri maksatlarla yapılan tahrir işleminin biraz geliştirilmiş şekli diyebileceğimiz temettüat tahrirleri ise 1840 ve 1845 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Vergi ve askeri potansiyelini ölçmek maksadıyla hane temelli olarak gerçekleştirilen bu tahrir işleminde hane reisi olmayan kadın ve çocuklara yer verilmemiştir. Çünkü 19. yüzyılın sonlarına kadar genellikle kayıtlar haneler esas alınarak tutulmuştur. Fakat hiçbir kayıta hane deyiminin kaç kişilik bir aile ünitesini karşıladığını ima eden bir cümlenin olmaması, hanenin kaç kişilik bir aile ünitesinden olabileceği şeklindeki tartışmalara sebep olmuştur. Osmanlı belgelerinde hanenin kaç kişiden meydana geldiği hakkında bir bilgi olmasa da bu konu kısa bir süre tartışılmıştır. Ömer Lütfi Barkan, Osmanlılarda ortalama hane büyüklüğünün ebeveyn ve 3 çocuk şeklinde 5 kişi olabileceğinden hareketle 'hane X 5' formülünü ileri sürmüş ve kendisi de çalışmalarında uygulamıştır (Göyünç, 1997, s. 552). Nefs-i Sinop'un 1845 tarihli temettüat tahrir defterlerine yansıyan veriler dikkate alınarak toplam nüfusu, 'hane X 5' formülü ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sinop Anadolu'daki karayollarının Karadeniz'e ulaşan yolların kesiştiği yerde kurulmuş tarihi bir liman şehridir. Sinop baskınına kadar askeri gemilerin inşa edile geldiği limanlardan birine sahip olması ve kala sebebiyle askeri birliğin bulunması gibi sebeplerle tarihte Sinop, askerî ve sivil hareketliliğin sürekli olduğu bir şehir olmuştur. Ayrıca deniz ve karayollarının kesiştiği bir yerde bulunması Sinop'un ticari hayatına da bir zenginlik katmıştır. Bu ve benzeri sebeplerle Sinop, sürekli değişik toplumların ilgi merkezi olmuş ve zaman zaman uğradığı saldırılar karşısında oldukça ağır bedeller ödemiştir. İfade edilen söz konusu askeri hareketliliği şöyle izah edebiliriz. Mesela cephelelerde yaşanan hareketlilik sebebiyle önce şehir merkezinden toplanan askerlerin cepheye sevk edilmeleri ve bunların bir kısmının şehadetleri, Kırım savaşı ve 93 Harbi sonrasında bilhassa Kafkasya'dan yoğun bir şekilde muhacirlerin gelmesi gibi... (Bice, 1991, s. 46-55; Saydam, 1997, s. 86-87, 199). Oldukça yıkıcı ve kanlı geçen bu mücadelelerden ülke nüfusu hep menfi yönde etkilenmiştir. Ancak Anadolu Selçuklularından itibaren her dönem uygulanan sosyal politikalarla Sinop'ta Türk nüfusu, belli seviyede tutulmaya çalışılmıştır.

Tablo 1: Nefs-i Sinop'ta 1845 Yılında Hane ve Nüfusun Dağılımı

Mahalleler	Müslümanlar													Müslüman Olmayanlar		Toplam	
	Cami-i Kebir	Kapan	Balatlar Mahallesi		Şeyh	Tayboğa	Arslan	Arasta	Kefevi	Kal' ayazusu	Şükran	Saray	Meydankapu	Ulubey	Arap		Bilatıp/Balatıp
			Balatlar	Nesi (*)													
Hane Sayısı	94	48	43	12	29	36	54	18	42	31	45	50	37	50	112	9	710
Nüfus (Hane Sayısı X 5)	470	240	215	60	145	180	270	90	210	155	225	250	185	250	560	45	3550

Kaynak: Nefs-İ Sinop'un 1845 Tarihli Temettüat Tahrir Defterleri

(*) Nesi (Karye-İ Nesi), Balatlar Mahallesi tabidir. Nesi, mahalle değil, Balatlar mahallesine bağlı bir köydür. Temettüat çalışmaları sırasında ilk defa mahalleye bağlı bir köyle karşılaştım. Bu bakımdan Balatlar mahallesinin temettüatının sonunda "Karye-i Nesi Tabi-i Mahalle-i Mezbur" başlığı altında Nesi köyünün temettüatı ayrıca verildiği için Nesi başlığı altında yer vermeyi uygun gördüm.

Tablo 1'de 1845 yılında Nefs-i Sinop'ta nüfusun mahalleler açısından dağılımı görülmektedir. 1845 tarihli Sinop temettuat tahrir defterlerine göre Nefs-i Sinop'ta nüfus yoğunluğu bakımından Müslümanların yaşadığı mahallelerin en büyüğü, 470 nüfusu ile Cami-i Kebir Mahallesi ve en küçüğü ise 90 nüfusu ile Arasta Mahallesi'dir. Aynı dönemde Sinop'ta gayrimüslimlerin yaşadığı en büyük mahalle 560 nüfusu ile Arap Mahallesi ve en küçük gayrimüslim mahallesi ise 45 nüfusu ile Bilatıp Mahallesi'dir. 1487 tarihli tahrir defterlerine göre, 7'si Rumlara ait mahalleler olmak üzere toplamda 20 mahalleden ibaret olan Nefs-i Sinop, bulunduğu coğrafi mevki itibariyle sık sık baskına uğramış ve her defasında da büyük maddi-manevi kayıplar vermiştir. Bu bakımdan kimi mahalleleri ya tamamen yok olmuş veya kısmen kayıplar vermiş olduğu için Nefs-i Sinop gerek nüfus ve gerekse mahalleler olarak sürekli değişiklik göstermiştir. Bu sebeple 1845 tarihli Sinop temettuat kayıtlarına göre, 19. yüzyılın ortalarında Nefs-i Sinop'ta toplamda 15 mahalle bulunmaktadır. Söz konusu Tablo 1'de görüldüğü üzere 19. yüzyılın ortalarında Sinop'un şehir merkezindeki tüm mahallerde toplamda 3550 nüfusun 710 hanede ikamet ettiği anlaşılmaktadır.

Tahrir defterlerine ve temettuat defterlerine yansıdığı kadarıyla Sinop, Türklerin hâkimiyetine geçmeden önce ve gerekse Türk hâkimiyeti dönemlerinde baskınlara uğradığı bilinmektedir. Bilhassa Kazak eşkıyaları sahillerde ve sahillere yakın yerlerdeki yerleşim yerlerine sık sık baskınlar yaparak büyük katliamlar yapmışlardır. Mesela Gerze'de 1641 yılındaki baskından sadece 8 hane

kalabilmiştir (Ünal, 2008, s. 90). Gayrimüslim unsurların bulunmasına ve sık sık baskınlara uğramasına rağmen şehirde yaşayan halkın etnik yapısını ağırlıklı olarak hep Türkler oluşturmuştur. Ayrıca yukarıda ifade edildiği gibi tahrir defterlerinin düzenlendiği dönemlerde Nefs-i Sinop'ta bulunan mahalle sayılarının Tanzimat dönemine gelindiğinde azaldığını görmekteyiz. Günümüzde ise Sinop merkezinde 8 mahalle bulunmaktadır (Yurt Ansiklopedisi, 1982, s. 6804).

Tablo 2: Nefs-i Sinop'ta Hane Reislerine En Çok Verilmiş İsimler

Sıra No	İsimler	Cami-i Kebir	Kapan	Balatlar	Nesi	Şeyh	Tayboğa	Arslan	Arasta	Kefeve	Kal' yazusu	Şükran	Saray	Meydankapu	Ulubey	Toplam	
1	Abdullah	3	3								1	1	2	1	1	12	
2	Ahmet	6		2		2	2	3		1	5	1	6	1		4	33
3	Ali	13	8	1	1	3	4	3		1		2	3	7	4	3	53
4	Ebubekir			1						3					1		5
5	Halil	4	2	2		2		1		1			1	1		5	19
6	Hasan	8		4			2	1		4	2	5	6	5	6		43
7	Hüseyin	4	5	2	1	1	1	6		3	6	4	1	2	3	4	43
8	İbrahim	3	1	2	3		1	3		3	3	2	1	1	2	4	29
9	İsmail	5		2	1	1	1	1		1		2	1				15
10	Mehmet	19	11	11	2	10	9	14		3	5	8	6	10	9	8	125
11	M. Ağa	1								1							2
12	M. Ali		1				1										2
13	M. Arif						1					1			1		3
14	M. Efendi						1							1			2
15	M. Emin			1								3			1		5
16	M. Haşim	1															1
17	M. Kamil	1															1
18	M. Rıfat									1							1
19	M. Tahir									1			1				2
20	M. Temris											1					1
21	Mustafa	11	5	8	1	5	5	11		7	1	3	8	4	5		74
22	Osman	5	3	2	1	2	2			1	1	1	2	1	3		24
23	Ömer	3	2	3			2	1		1	1	1	2	1	1		18
24	Salih		2					1		3	1	3	2	1	1		14
25	Süleyman	4	2		2	1		2				2	1	1	1		16
Genel Toplam		91	45	41	12	27	32	47		15	41	22	40	47	34	49	543

Kaynak: Nefs-İ Sinop'un 1845 Tarihli Temettüat Tahrir Defterleri

Tablo 2’de, 1845 yılında düzenlenen Nefs-i Sinop temettuat defterlerine yansıdığı kadarıyla Nefs-i Sinop’ta hane reislerine en çok verilmiş isimler görülmektedir. 19. yüzyılın ortalarında Sinop merkezinde bulunan mahallelerde yaşayan hane reislerinin adları arasında ilk sırada Muhammed/Mehmet, Mustafa, Ahmet, şeklinde Hz. Muhammed’in dört büyük adından sonra, Hz. Muhammed’in torunlarının ve ilk dört halifenin adlarını almış oldukları görülmektedir. Bu da söz konusu dönemde Sinop halkının Hz. Muhammed’e olan sevgisinin bir tezahürüdür.

3.2. Sinop’ta Lakaplar

Genel olarak temettuat defterlerinin verdiği bilgiler arasında temettuat defterleri düzenlenen yerleşim yerinde kayıt altına alınmış hane reislerinin adları, lakapları, baba ve dede adları da bulunmaktadır. Bu bakımdan temettuat defterleri söz konusu olan yerleşim yerinde malum tarihte yaşamış olan sülale ve lakapların tespit edilmesinde önemli bir tarihi kaynaktır. Tanzimat’ın uygulandığı herhangi bir Osmanlı yerleşim yerinde, temettuat defterlerinden faydalanarak yörenin sosyo-kültürel analizi yapılabilmektedir.

Lakap, aynı adı taşıyan kişilerin diğerlerinden ayırt edilmesini sağlamak için söz konusu kişinin öne çıkan özelliğini yansıtan terimlerdir (Develioğlu, 1982, s. 646; Parlatur, 2006, s. 957). Kimi kişileri tanımlamak amacıyla kullanılan lakaplar, daha sonra bu kişinin ailesini diğerlerinden ayırt etmek için de kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti döneminde oldukça yaygın olan lakapların kullanılması, Cumhuriyet dönemine geçilmesinden sonra da soyadı kullanılmasına kadar devam etmiştir. Hatta soyadı kanunundan sonra da kimi aileler lakaplarını soyadı olarak kullanmayı devam ettirmişlerdir.

Tanzimat döneminde düzenlenen temettuat tahrirlerini incelediğimizde dikkati çeken en önemli hususiyetlerden birisi, yerleşim yerlerindeki her ailenin bir lakaba sahip olmasıdır. Temettuat defterlerine göre, neredeyse lakabı olmayan aile yok gibidir. Hatta herhangi bir yerleşim yerinde kullanılan lakapların tasnifleri yapılacak kadar çeşitli olduğunu söyleyebiliriz. Bu bakımdan Nefs-i Sinop’ta 19. yüzyılın ilk yarısının son senelerinde kullanılan lakapları sıralamak gerekirse mesleğe, isme, sığata, eşyaya, dini motife, coğrafi bölgeye, hayvan adlarına ve diğerleri şeklinde sıralayabiliriz. Güran bir çalışmasında hanelerin mesleklerine göre dağılımını tarımla ilgili meslekler, sanayi ve ticaretle ilgili meslekler, üretimle ilgili olmayan meslekler şeklinde bir tasnife tutarak incelemiştir (Güran, 1985, s. 301-319). Nefs-i Sinop temettuat defterlerine yansıdığı kadarıyla Nefs-i Sinop’ta hane reislerine en çok verilmiş lakaplar, Tablo 3’te görülmektedir.

Tablo 3: Nefs-i Sinop'ta Hane Reislerine En Çok Verilmiş Lakaplar

Sıra No	Lakaplar	Cami-i Kebir	Kapan	Balatlar	Nesi(Karye-i)	Şeyh	Tayboğa	Arslan	Arap	Bilatıp/Balatab	Arasta	Kefevi	Kal' ayazusu	Şükran	Saray	Meydankapu	Ulubey	Toplam
Dini	Derviş	2				1								1			3	7
	Hacı	9	5	1		2	3				3	1	3	6	65	1	2	101
	Hafız	1				2					2				1			6
	Seyyit	5	1	2							2		1		5	3	1	20
Fiziki	Kara		1					2	2			3	1		1	1	5	16
	Karagöz					1					1							2
	Kel/Keleş	2	2														1	5
	Köse	2						1										3
	Kulaksız								2									2
	Kuru			2			2											4
	Küçük			2					2									4
Hayvan	Çakal									1								1
	Çomar							1										1
	Karga																1	1
	Kaz									1								1
	Keçi											1						1
	Kedi	1																1
	Koç							1										1
	Kurt												1		1			2
	Sansar	1																1
	Acem	2																2
Memleket	Bafralı	2																2
	Gerzeli																2	2
	Gürcü															2		2
	Mısırlı			1									1					2
	Tatar	3				1	1					1				1		7
	Yaykılı						1	1										2
	Ağa	1			1													2
Statü	Bey	1												2	1			4
	Damat	1										1				1	1	4
	Deli		1												1			2
	Efendi	1	1									2						4
	Kavizade											4						4
	Reis	2																2
	Yetim	4	1				1	1	1	2		3	1	1	1			16
Lakapsız	5	12	3	6	9	9	1				3	2	7	3	1	4	65	
Diğer	6	9	7	3	4	1	16	74	5	5	7	5	9	6	9	10	176	
Toplam	51	33	18	10	17	21	24	81	9	13	26	15	26	85	19	30	478	

Kaynak: Nefs-i Sinop'un 1845 Tarihli Temettüat Tahrir Defterleri

İnsanların dini yönden elde ettiği konuma göre, yani dini terimlerle ifade edilen lakaplar arasında ilk sırayı 'hacı' lakabı almakta ve diğerleri ise seyyit, hafız, derviş

şeklinde devam etmektedir. Dini terimlerle ifade edilen lakaplar arasında ikinci sırayı ‘seyyit’ teriminin alması manidardır. Hz. Muhammed’in torunlarından Hz. Hüseyin’in neslinden gelenlere ‘seyyit’ denilmektedir. Nefs-i Sinop’ta seyyitlerin oldukça yekûn tuttuğu anlaşılmaktadır. Böyle olmasında, bir baskın sırasında Sinop’ta şehid olan ve daha sonra şehit düştüğü yere türbesi ve bir de cami inşa edilmiş bulunan Hz. Muhammed’in torunlarından Seyyit Bilal’in etkisi olabilir. Ayrıca Hz. Muhammed’in torunlarından Hz. Hasan’ın neslinden gelenler ise ‘şerif’ olarak anılmaktadır. Hz. Muhammed’e sevginin bir işareti olacak ki Osmanlı Devleti, I. Bayezid döneminden itibaren Hz. Muhammed’in sülalesinden gelenlere yardımcı olmak için “Nakib’ül-Eşrâflık” müessesesini kurmuş, Cumhuriyet dönemine kadar da şeref ve imtiyaz vesilesi olan bu müessese devam ettirilmiştir (Günay, 2003. s. 21-48).

Nefs-i Sinop’ta temettüat defterlerine yansıyan diğer lakap gurupları şöyledir:

- a) İnsanların fiziki özelliklerine göre, kara, karagöz, kel /keleş, köse, kulaksız, kuru küçük gibi.
- b) Hayvan isimlerine göre, çakal, çomar, karga, kaz, keçi, kedi, koç, kurt, sansar gibi.
- c) Kişinin yetiştiği yere/memleketine göre, Acem, Bafralı, Gerzeli, Gürcü, Mısırlı, Tatar, Yaykılı gibi.
- d) Kişinin sahip olduğu statüsüne göre, ağa, bey, damat, deli, efendi, reis, yetim gibi lakaplarda oldukça çeşitlilik görülmektedir.
- e) Diğer taraftan hiçbir lakabı olmayan hane reisleri de bulunmaktadır.

3.3. Mesleki Dağılım

Genel olarak Osmanlı toplumu başlıca iki farklı gruba ayrılmaktadır. Bunlardan biri askeri ve diğeri de reayadır. Osmanlı şehirlerinin her biri, bu ikili toplumsal yapıya göre şekillenmiştir. Osmanlı toplumunda padişah beratı alabilenlerin oluşturduğu askeri sınıf mensupları, ehl-i örf ve ilmiye olarak başlıca iki temel guruba ayrılmıştır. Söz konusu iki temel grubun dışında kalan her bir Osmanlı, reaya denilen üretici sınıfı oluşturmaktadır (Akdağ, 1995, s. 113-130). Kısaca ifade edilen Osmanlı Devleti’nin bu sosyal yapısı, tüm yerleşim yerlerine yansımıştır. Buna göre 19. yüzyılın ortalarında Nefs-i Sinop’ta yaşayan halk da reaya yani üretim faaliyetinde bulunanlar ve üretim faaliyeti dışında ehl-i örf ve ilmiyeye mensup olanlar diye iki gruba ayrırabiliriz.

Sinop’un önemli özellikleri arasında havası ve suyuyla yaşanılır bir yer olması gelmektedir. Ayrıca Sinop, Anadolu’da buluşan yolların Karadeniz’e kıyı ülkelere açılan kapı durumunda olması, deniz yoluyla seyr-ü sefer yapanların dinlenme ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması için uğranılan bir liman olması, asker sevkیاتlarının yapıldığı merkezlerden biri olması, korunaklı ikinci bir limana sahip olması, askeri tersane olması gibi özellikleri öne çıkmaktadır. Bünyesinde daha pek çok özellikleri barındırmasından dolayı Nefs-i Sinop temettüat defterlerinde birbirinden farklı ve çeşitli mesleklere sahip hane reisleri görülmektedir. Temettüat

tahrir defterlerinde bulunan önemli bilgilerden birisi de hane reislerinin sahip oldukları meslekler ve bu mesleklerinden elde ettikleri gelirlerdir. Sinop temettüt defterlerinden elde edilen bilgiler ışığında hane reislerinin mesleklerini, tarımla ilgili meslekler, sanayi ve ticaretle ilgili meslekler, üretimle ilgili olmayan meslekler şeklinde üç temel başlık altında toplamak mümkündür. Tablo 4'te de görüldüğü gibi 19. yüzyılın ortalarında Nefs-i Sinop'taki mesleki dağılıma şu şekilde yaklaşmaktadır.

Tablo 4: Nefs-i Sinop'un Mahallerindeki Meslekler (*)

		MESLEKLER	Usta	Kalfa/Halife	Çırak	Toplam Hane Reisi
Tarımla İlgili Olanlar	Bağımsız Küçük Üreticiler	Bahçıvan				13
		Çiftçi, Erbab-ı Ziraat				39
		Amele/Irgat/Rençber				14
		Hademe Hizmetkâr-Çoban				25
		Taşçı				5
Sanayi ve Ticaretle İlgili Olanlar	A- Mal Üreten Esnaf	Çıkrıkçı				8
		Demirci	12		2	14
		Debbağ	6	2	2	10
		Dikici	18	1	6	25
		Duhancı	3	2		5
		Ekmekçi	15		2	17
		Kemerci				2
		Kunduracı/Kavaf				2
		Makaracı				3
		Manav				52
		Terzi	17		1	18
	B- Hizmet Üreten Esnaf	Abacı				33
		Bargirci				27
		Berber	11		3	14
		Çilingir				1
		Kalafat/gemi ziftleme	5		2	7
		Kahveci				26
		Kalaycı	6		1	7
		Kayıkcı /Hatap Kayıkcısı				47
		Sefine Yazıcısı				1
		Sefine Taifesi				5
		Kaptan				11
		Marangoz/Dülger	25		3	28
		Mellah				32
		Semerci				2
	Tellak				18	
	C- Alıp-Satıcı Esnaf	Attar				5
		Bakkal				2
		Eskici				11
		Kavakçı				1
		Kasap				4
		Kuyumcu				5
	Tuzcu				2	

Tablo 4'ün Devamı:

Üretimle İlgili Olmayanlar	A- Rant Gelirleriyle Geçinenler	Çiftligan/ Çiftlik Sahibi				2
	B- Görevliler	İmam-Müezzin				14
		Şeyh-Derviş				4
		Kuyutat/Arşivci				1
		Müderres-Muallim				1
		Papaz				3
		Seyid Bilal Mütevellisi				1
		Amel manda				1
		Topçu Neferi				3
		Yerli Topçu Yüzbaşısı				2
		Yerli Topçu Mülazimi				2
	Zaptiye Neferi				4	
	C- Çalışmayanlar	Bila Sanat				26
		Mücrim				2
		Sail				3
		Yetim				2
TOPLAM			118	5	22	612

Kaynak: Nefs-i Sinop'un 1845 Tarihli Temettüat Tahrir Defterleri

(*) Bu Tablonun Hazırlanmasında Tevfik Güran, (1985).“Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo-Ekonomik Özellikleri”, Ö. Lütfi Barkan'a Armağan , İ.F.M., 41/L-4'ten Faydalanılmıştır.

Tarımla İlgili Meslekler: Osmanlı Devleti, bir tarım ülkesidir. Osmanlı yöneticileri, devletin kuruluşundan itibaren zirai faaliyete çok önem vermişlerdir. Osmanlı Devleti'nde tarım ekonomisi ekincilik, bağcılık ve hayvancılık başlıkları altında gelişmesini sürdürmüştür. Nitekim Osmanlı vergi kanunları da buna göre düzenlenmiş ve geliştirilmiştir (Akdağ, 1999. s. 138). Bir tarım toplumu olduğu için Osmanlı nüfusunun büyük kesimi zirai faaliyetle meşgul olmuştur. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nde meslekler denilince tarımla ilgili meslekler öne çıkmaktadır. Tarımla ilgili meslekler de başlıca iki guruba ayrılmaktadır. Bunlar ise, çiftçiler ve tarım işçileridir (Güran, 1985, s. 303). Çiftçiler, inceleme konumuz olan temettüat defterlerinde 'erbab-ı ziraat' veya 'rençber' terimleriyle ifade edilmektedir. Ancak bir kişinin çiftçi olabilmesi için her şeyden önce belli bir miktar toprağa ve bu toprakları işleyebilmek için de gerekli olan hayvanlara sahip olması gerekmektedir. Temel vesikamız olan temettüat defterlerinden anlaşıldığına göre yeterli toprağa sahip olmadığı için kimi çiftçiler ortakçılık da yapmak suretiyle ek gelir sağlamaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nde tarımla ilgili ikinci gurup meslekleri ekecek arazisi ve yetiştirecek hayvanları bulunmadığı için emeklerinin geliriyle geçinen çalışan kesimdir. Nefs-i Sinop temettüat defterlerine yansıdığı kadarıyla

günümüzde işçi olarak ifade edilen amele, ırgat, rençber, hademe hizmetkâr-çoban, taşçı gibi genelde bedeni güçleriyle hayatlarını kazananlar bu sınıfı oluşturmaktadır.

Sanayi ve Ticaretle İlgili Meslekler: Usta-kalfa-çıraktan oluşan esnaf teşkilatını bünyesinde barındıran ahilikle birlikte Ahi Evran tarafından Kayseri’de başlatılan sanayileşme, Osmanlı Devleti’nin klasik dönemi boyunca zinde tutulmuştur. Ancak Osmanlı esnaf teşkilatı, İstanbul’un fethinden sonra lonca teşkilatına dönüşmeye başlamış ve 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de Osmanlı sanayisi kendi kendine yeterli olmamaya başlamış ve Sanayi İnkılabı sonrasında üretim, küçük ölçekli el tezgâhlarından makineli üretime doğru geçiş yapamamıştır (Kırlı, 2017, s. 194-199).

Osmanlı Devleti’nde 18. yüzyılda ve 19. yüzyıl başlarında devlet eliyle kurulan tesislerin teknolojilerinin eski olduğundan söz edilmektedir. Fakat 1830’larda ve 1840’larda kurulan bir dizi fabrikaların ise Avrupa’nın son teknolojilerini kullanan makinelerin ithal edilmeleriyle kurulmuş oldukları bilinmektedir (Pamuk, 1988, s. 196). Söz konusu dönemde genellikle zanaat ve ticaretle ilgili mesleklerin Sinop temettüat defterine yansıdığı kadarıyla kimi hane reislerinin üretim ve satış faaliyetlerini bir arada yürüttükleri görülmektedir.

Tanzimat döneminde Nefs-i Sinop’ta sınaî ve ticarî faaliyetleri bir arada yürüten hane reislerini temelde dört guruba ayırabiliriz.

- a) Mal üreten esnaf. Abacı, çırıkçı, demirci, debbağ, dikici, duhancı, ekmekçi, kemerci, kunduracı/kavaf, makaracı, manav, terzi gibi.
- b) Hizmet Üreten Esnaf: Bargirci, berber, çilingir, kalafat/gemi ziftleme, kahveci, kalaycı, mellah, kayıkçı /hatap kayıkçısı, kaptan, marangoz/dülger, semerci, tellak gibi.
- c) Satıcı Esnaf: Attar, bakkal, eskici, kavakçı, kasap, kuyumcu, tuzcu gibi.
- d) Emek Geliriyle Üretime Katkı Verenler: Kalfa, çırak ve işçiler.

Üretimle İlgili Olmayanlar/Üretim Faaliyetlerine Katkı Sağlamayanlar:

- a) Rant Gelirleriyle Geçinenler: Çiftligan/ Çiftlik Sahibi...
- b) Görevliler: imam-müezzin şeyh-derviş, kuyutat/arşivci, müderris-muallim, papaz, Seyid Bilal mütevellisi, amelmanda, topçu neferi, yerli topçu yüzbaşısı, yerli topçu mülazimi, zaptiye neferi gibi.
- c) Çalışmayanlar: Bila sanat, yaşlı, mücrim, sail, yetim gibi.

4. Sonuç

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti’nin değişik alanlarda reformları uygulamaya koyduğu dönemdir. Söz konusu yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı toplum hayatında önemli değişiklikler başlamış ve Tanzimat’ın ilan edilmesiyle birlikte bu süreç devam etmiştir. Hazırlık çalışmaları Tanzimat öncesinde yapıp uygulamaya

konulan temettuat tahrir uygulamaları, Tanzimat'ın ilanından sonra gerçekleşen önemli yeniliklerden biri olup, vergi tahsili sırasında yapılan usulsüzlüklerin ve haksızlıkların ortadan kaldırılabilmesi hedeflenmiştir. Hatta bu sebeple her halükârda vergi konuları hakkında halkın şikâyetleri değerlendirilerek onların memnun olmalarına çalışılmıştır. Dolayısıyla elde edilen sonuçlardan birisi, temettuat tahrir uygulamaları, Padişah tarafından özel yetkilerle donatılarak görevlendirilen memurların sorumluluğunda hane bazında yapılmasına rağmen kimileri görevlerini ihmal etmiş olmasıdır.

Tanzimat'ın ilanıyla birlikte Osmanlı Devleti modernleşme sürecini başlatarak, pek çok değişikliğe imza atmıştır. Zamanla yıpranan mali sistemin onarılmaya çalışılması yapılan en önemli değişiklikler arasında yer almıştır. Maliyede yeniliklerin yapılmasına temettuat tahrir çalışmalarıyla başlanılmıştır. Devlet, temettuat tahrirlerini düzenleyerek Osmanlı vergi mükelleflerini tespit etmeyi ve vergiyi kayıt altına almayı düşünmüştür. Bu sebeple temettuat tahrir uygulaması kayıtlı ekonomiye bir şekilde geçiştir. Ancak günümüzde halen verginin kayıt altına alınması gündemden düşmemektedir.

Tanzimat Fermanı'nda vurgulanan hususlar arasında yönetimde adaletin ve eşitliğin tesis edilmesi, vergilerin basitleştirilmesi, halkın güveninin kazanılması, halkın devlete olan bağlılığının zirveye taşınması öne çıkmaktadır. Bu sebeple araştırma esnasında elde edilen sonuçlardan birisi de temettuat tahrir defterlerine her bir vergi mükellefinden kazanca göre vergi tahsil edilebilmesi amacıyla yerleşim yerinde bulunan vatandaşların dini ayırım yapmadan tüm mükelleflerin gelirlerinin yanı sıra her türlü mal ve emlakının de kaydedilmiş olmasıdır.

Elde edilen sonuçlardan birisi de Nefs-i Sinop'ta 1845 yılında Arap Mahallesi ve Bilatıp Mahallesi'nde Rumlar yaşamaktadır. "Nefs-i Sinop'un Mahallelerindeki Meslekler" başlıklı tablodan da anlaşılacağı gibi halk oldukça farklı ve çeşitli mesleklere ilgi göstermektedir. Mesela dikici esnafının yani ayakkabı tamircisinin fazla olması, şehrin askeri sevkiyat merkezlerinden birinin olması, her türlü ticaretin yoğun olduğu işlek bir liman olması gibi hususları, söz konusu ilginin sebepleri arasında sayılabilir.

Temettuat defterleri incelendiğinde Tanzimat döneminde vergi mükelleflerinin adlarıyla birlikte o anki mevcut fiziki özelliklerini, lakaplarını, aile adlarını, mevcut ve yaygın olan meslekleri ve iş kolları veya yerelde mevcut olan meslekler hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Söz konusu meslekleri ve iş kollarını günümüzle kıyaslama ve farklı açılardan değerlendirme imkânı bulabilmekteyiz. Ayrıca lakap ve sülale adlarından kimi ailelerin günümüzde devam edenleri tespit edilebilmektedir.

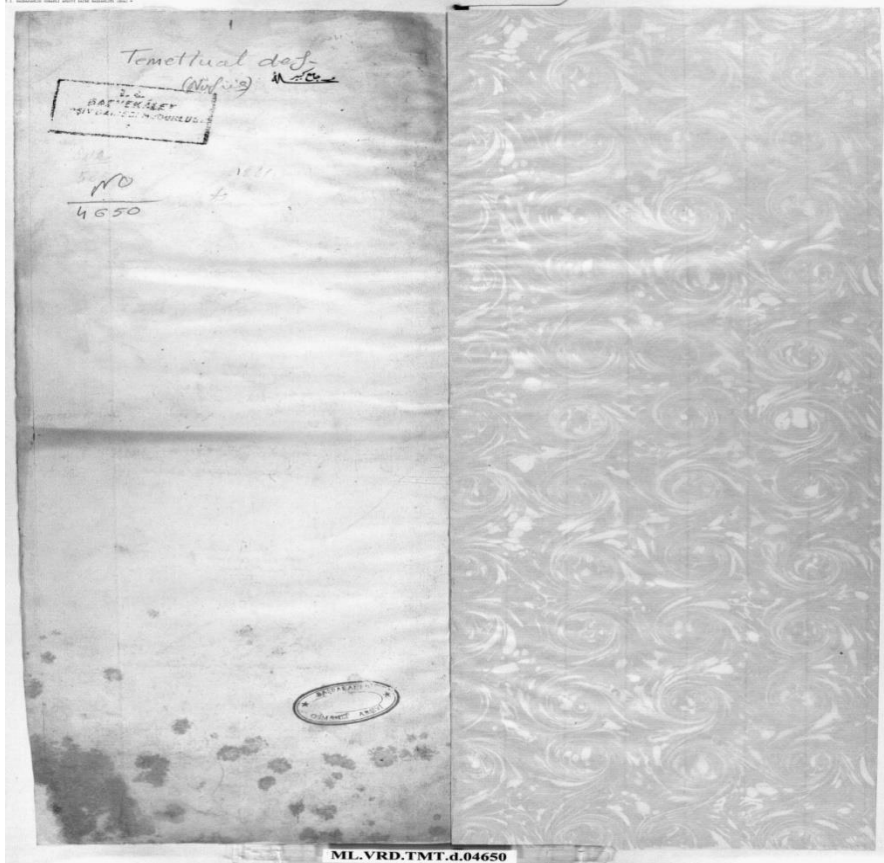
Temettuat tahrirleri, Osmanlı Devleti'nin vergi kanallarının sağlıklı bir şekilde işleyebilmesine yönelik olarak yaptığı bir faaliyettir. Osmanlı Devleti'nde temettuat tahrirlerini düzenlemek suretiyle, vergi mükelleflerinin kaydedilmelerini

ve vergilerin tespit edilmesini, vergide adaletin sağlanmasını, verginin en iyi şekilde tahsil edilmesini, mümkün mertebe vergi kaçaklarının önlenmesini, gelirlerin artırılarak hazinenin artışa geçmesini ve hazinenin yapacağı tüm harcamalarda sıkıntı çekilmemesi hedeflenmiştir.

Tarihte ilk defa Kara Tekin Bey tarafından 1084 yılında fethedilen Sinop, stratejik konumu sebebiyle zaman zaman istila ve baskınlara uğramıştır. Ancak Türk yöneticilerinin uyguladıkları sosyal politika gereği şehir, her dönem taşıdığı siyasi, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel değerlerini korumayı başarmıştır. Şehir nüfusunu oluşturan Müslüman ve gayrimüslim halk, tarihin her döneminde yan yana yaşamış ve birlikte sosyo-ekonomik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Dönemin Osmanlı yöneticileri takip ettikleri sosyal politikalarla Türk nüfusunun şehirde hâkim unsur olarak devam etmesini sağlamışlardır. Ancak söz konusu dönemde gayrimüslim nüfus böyle bir uygulamadan yoksun bulunduğu için sürekli erimiştir.

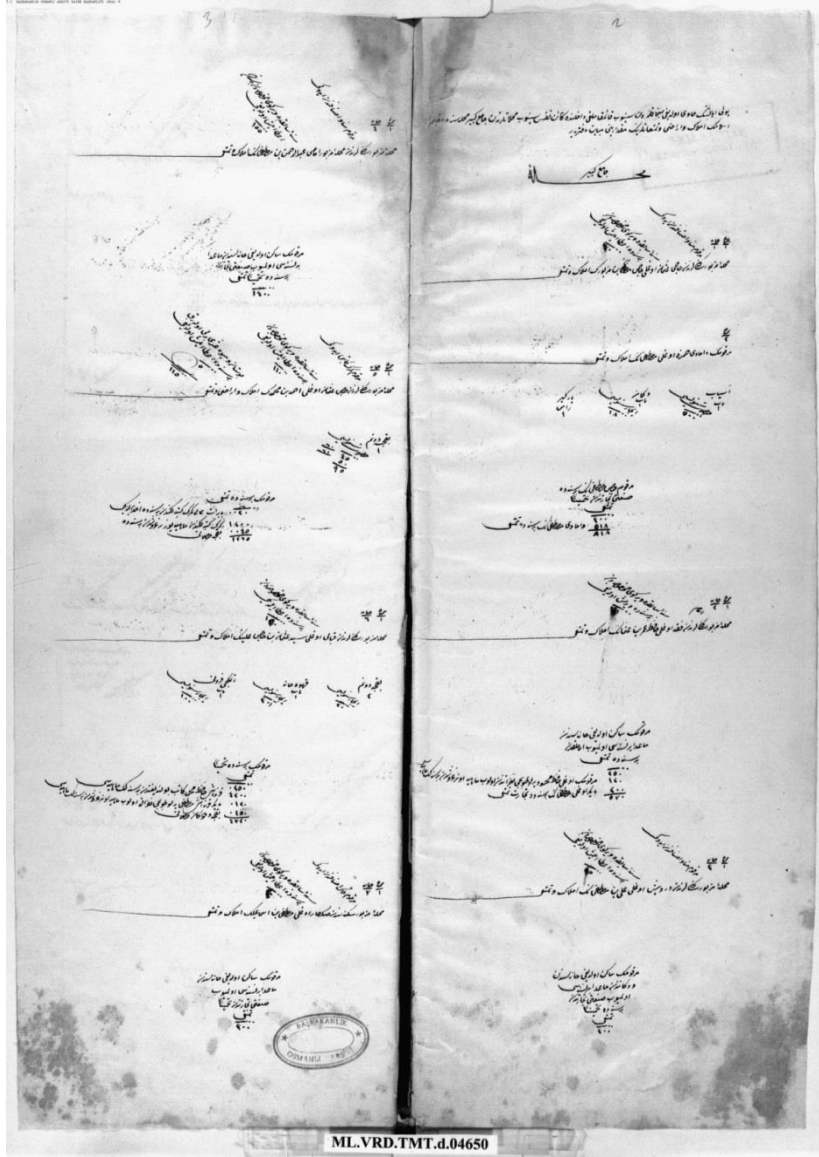
Ekler

Belge 1. ML_VRD_TMT_d___04650_00001 Numaralı defterin ilk sayfası.

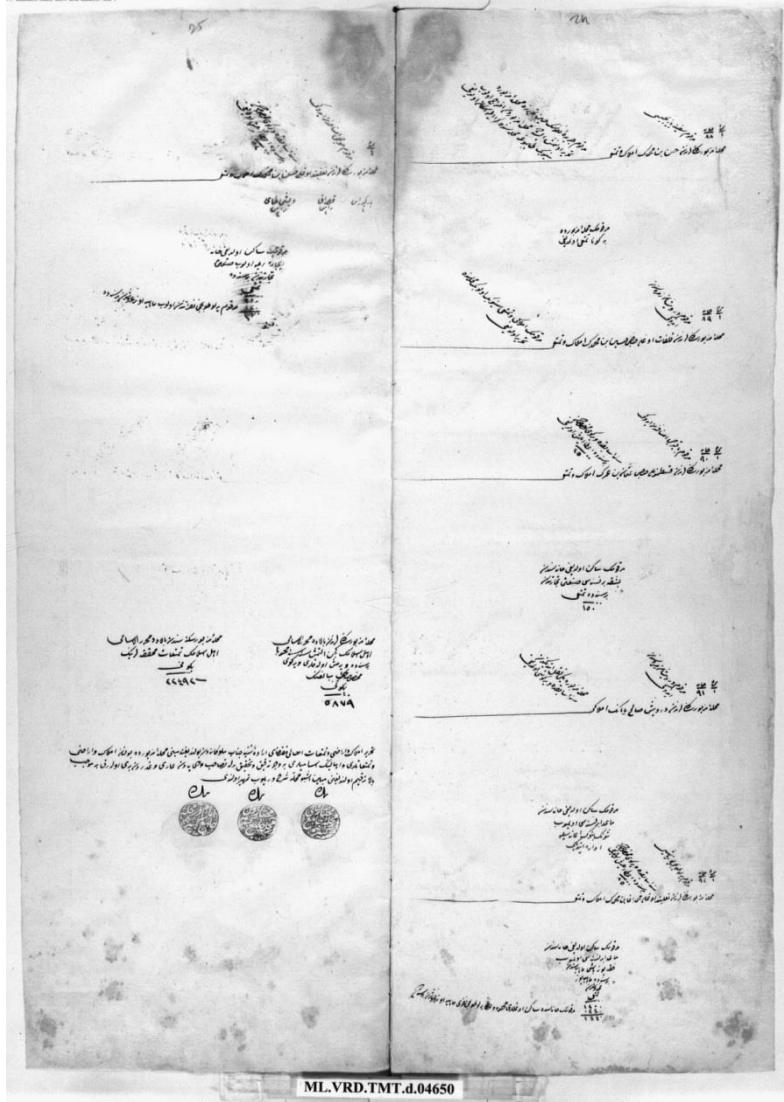
ML_VRD_TMT_d___04650_00001 Numaralı defterin ilk sayfasında sadece "Mahalle-i Cami-i Kebir", şeklinde tahrir işlemi yapılan mahallenin adı yer almaktadır.

Belge 2. ML_VRD_TMT_d___04650_00002 Numaralı defterin giriş bölümü.

ML_VRD_TMT_d___04650_00002 Numaralı Defter sayfa 2-3. 1256 (M.1840) tarihli. 2. sayfanın en üst bölümünde “Bolu eyaletinin havi olduğu sancaklardan Sinop Kaimakamlığı dâhilinde kâin Nefs-i Sinop mahallatlarından Cami-i Kebir mahallesinde mukim ehl-i İslam’ın emlak ve arazi ve temettüatlarının miktarının mübeyyin defterdir. Mahalle-i Cami-i Kebir “, bilgisi yer almaktadır.

Belge 3. ML_VRD_TMT_d___04650_00013 Numaralı defterin mühürlenmiş sayfaları.

ML_VRD_TMT_d___04650_00013 Numaralı Defter sayfa 13. 1256 (M.1840) tarihli. Sayım yapan ve hazırlanmasını takip eden kamu görevlilerinin mühürleri ile Mahalle-i Cami-i Kebir'in tahrir işlemi sona ermiştir.

Kaynakça

Adıyeke, N. (2000). Temettüat sayımları ve bu sayımları düzenleyen nizamname örnekleri. *OTAM*, 11(11), 769-823.

Akdağ, M. (1995). *Türkiye'nin iktisadi ve içtimai tarihi (1243-1453) II*. İstanbul: Cem Yayınları.

- Baş, Y. (2019). *Osmanlı toplum yapısı, Osmanlı tarihi I (1299-1774), (265-295)*. İstanbul: İdeal Kültür Yayınları.
- Bice, H. (1991). *Kafkasya'dan Anadolu'ya göçler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ceylan, A. (1996). Arnuwanda-Asmunikal dua metni ve tarihi açıdan değerlendirilmesi. *T.C. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri, Araştırma Dergisi*, (23), 1-12.
- Çadırcı, M. (1988). Tanzimat döneminde Türkiye'de yönetim (1839-1856). *Bellekten*, 52(203), 601-626.
- Çadırcı, M. (2013). *Tanzimat döneminde Anadolu kentlerinin sosyal ve ekonomik yapış*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çakır, C. (2012). *Tanzimat dönemi Osmanlı maliyesi*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Darkot, B. (1997). Sinop. *MEB İslam Ansiklopedisi X*. 683-688.
- Demirel, S. (2013). Hitit-Kaşka ilişkilerinde yanıtı aranan bazı sorular. *Akademik Bakış*, 6(12), 193-203.
- Dereli, F. (2010). *Sinop kuzeyin hırçın güzeli Sinope*. Sinop: Şimal Ajans.
- Develioğlu, F. (1982). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik lügat*. Ankara: Doğu Matbaası.
- Faroqhi, S. (2010). *Osmanlı şehirleri ve kırsal hayat*. (E. S. Özcan, Çev.). Ankara: Doğubatu Yayınları.
- Güler, İ. (1992). 18. yüzyılın ikinci yarısında Sinop. *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi*. İstanbul.
- Göyünç, N. (1997). Hane. *TDV İslam Ansiklopedisi 15*. 552-553.
- Günay, Ü. (2003). 15. yüzyıl Osmanlı toplumunda sosyo-kültürel yapı, din ve değişme. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(14), 21-48.
- Güran, T. (1979). Osmanlı tarım ekonomisine giriş, 1840-1910. *İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi*, 95-109.
- Güran, T. (1985). Ondokuzuncu yüzyıl ortalarında Ödemiş kasabasının sosyo-ekonomik özellikleri. *Ö. Lütfi Barkan'a Armağan, İ.F.M.*, 41(1-4). 301-319.

- Güran T. (1988). Osmanlı tarım ekonomisi, 1840-1910. *İÜİF, Türk İktisat ve İçtimaiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi, Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, (1), 225-303.
- Güran, T. (2000). 19. yüzyıl temettüat tahrirleri. *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, 77-78.
- Halaçoğlu, Y. (2014). *XIV-XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda devlet teşkilatı ve sosyal yapı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnalçık, H. (1964). Tanzimat'ın uygulanması ve sosyal tepkiler. *Türk Tarih Kurumu, Belleten*, 28(112).
- Kara, A. (2013). Osmanlı Devleti'nde kent kavramı. *Doğu Batı*, (67), 185-211.
- Karal, E. Z. K. (1942). Ragıp Efendi'nin ıslâhat lâyihası. *Tarih Vesikaları*, 1(5), 356-368.
- Karal, E. Z. (1943). *Osmanlı imparatorluğunda ilk nüfus sayımı 1831*. Ankara: T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü.
- Karal, E. Z. K. (1997). *Osmanlı imparatorluğunda ilk nüfus sayımı 1831*. Ankara: Devlet İstatistikleri Enstitüsü Yayınları.
- Karamursal, Z. (1989). *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaynar, R. (1991). *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kazıcı, Z. (2001). *İslâm medeniyeti ve müesseseleri tarihi*. İstanbul: Kayhan Yayınları.
- Kırlı, E. (2017). Ondokuzuncu yüzyıl Osmanlı sanayiine ilişkin önyargılı yaklaşımlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(28). 193-208.
- Kocaoğlu, M. (1995). Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı (1831-1841). *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (6), 195-210.
- Korkmaz, Ş. (2017). II. Mahmud döneminde yapılan 1832 tarihli arazi ve emlak sayımı: Gelibolu örneği. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 87(22), 87-108.

- Kütükoğlu, M. (1995). Osmanlı sosyal ve iktisadî kaynaklarından temettü defterleri. *Bellekten*, LIX(225), 395-412.
- Pamuk, Ş. (1988). *100 soruda Osmanlı-Türkiye iktisat tarihi 1500-1914*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Lewis, L. (2009). *Osmanlıda gündelik yaşam*. (A. R. Orhunsoy, Çev.), Ankara: Alter Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye teşkilat ve idare tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Öz, M. (2009). Sinop. *TDV İslâm Ansiklopedisi* 37. 252-256.
- Özcan, S. (2007). Tanzimat döneminde Sinop'un sosyo-ekonomik durumu. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Doktora Tezi*, Tarih Anabilim Dalı.
- Özçelik, S. (2003). Tanzimat öncesinde Girne kazası (temettüat sayımlarına göre). *AÜ. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22(34), 35-81.
- Öztürk, S. (2003). Türkiye'de temettüat çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (1), 287-304.
- Parlatır, İ. (2006). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınları.
- Saydam, A. (1997). *Kırım ve Kafkasya göçleri (1856-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Serin, M. (1998). Osmanlı Arşivinde bulunan temettüat defterleri I. Milli Arşiv Şûrası (Tebliğler-Tartışmalar). *T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları*, 717-728.
- Şahin, İlhan (2010). Osmanlılarda şehir. *TDV İslâm Ansiklopedisi* 38. 446-449.
- Şener, A. (1990). *Tanzimat dönemi Osmanlı vergi sistemi*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Tellioglu, İ. (2005). Doğu Karadeniz bölgesinin bugünkü etnik yapısına tesir eden göçler. *Karadeniz Araştırmaları*, 5(5), 1-10.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşiv Dairesi (BOA). Maliye Nezareti. ML. VRD.TMT.d 04650, 04656, 04657, 04661, 04663, 04667, 04668, 04669, 04670, 04671, 04672, 04673, 04674, 04678.
- Ünal, M. A. (2008). *Osmanlı devrinde Sinop (15. yüzyıldan 18. yüzyıla Sinop kazası*. Isparta: Fakülte Kitabevi.

- Ünal, M. A. (2013). *Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Yınanç, M. H. (2013), *Türkiye tarihi Selçuklular devri I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yurt Ansiklopedisi, (1982-1983). Sinop, *Yurt Ansiklopedisi 9*, Anadolu Yayıncılık, 6446-6834.
- Yurtseven, A. (1996). Türkiye’de uygulanan nüfus politikaları ve sosyal etkileri. *İ.Ü. SBE. Neşredilmemiş Doktora Tezi*.
- Yurtseven, A. (2013). 19. yüzyılın ortalarında Boyabat kazasının köylerinin sosyo-ekonomik durumu. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 1-10.
- Yurtseven, A. (2014). 19. yüzyılın ortalarında Boyabat kazası köylerinin ekonomik durumu. *17. Türk Tarih Kongresi, 15-17 Eylül 2014. Türk Tarih Kurumu Yayınları*, 4(4), 1531-1565.
- Yurtseven, A. (2017). 19. yüzyılın ortalarında Boyabat kazası köylerinin sosyal durumu. *Tarihin Pesinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* (18), 1-23.

Etik Beyanı: Yazar, bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu beyan etmektedir. Bilimsel etik konuları ile ilgili aksi bir durumun tespiti halinde tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına ait olup, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır.

The Social Situation of Nefs-i Sinop in the Mid-19th Century

Extended Abstract

---

1. Introduction

The tax policies implemented by the Ottoman Empire during its founding and rise began to change over time due to the impact of financial crises. The extraordinary tax practices that began in the late 16th century became permanent in subsequent periods. In the 17th and 18th centuries, the Ottoman Empire attempted to generate revenue for the treasury through financial systems such as the tax farming (iltizam) and estate management (manikâne), as well as through projects involving domestic and foreign borrowing.

The tax registers of 1840 and 1845, conducted during the final period of the Ottoman Empire, played a critical role in identifying taxpayers and those of military age. In the Ottoman Empire, trade, crafts, and artisanal activities were carried out under the supervision of the Ahi organization. As reflected in the Sinop tax registers, the diverse professions of household heads can be categorized into agricultural professions, industrial and commercial professions, and professions unrelated to production.

The social reforms that began in the Ottoman Empire during the Tulip Era continued and expanded during the Tanzimat period. Mosques, bazaars, markets, covered markets, and coffee houses became centers of socio-cultural life.

Sinop's demographic structure, ethnic diversity, and religious beliefs have been shaped throughout history. The tax registers, which provide information about taxpayers and help understand the socio-economic conditions of the region, also offer valuable insights into the social structure of Ottoman society. Consequently, Ottoman financial practices and Sinop's tax registers constitute an important research source from a historical and cultural perspective.

2. Methodology

The primary source for this study is the tax registers, which contain significant economic and social data for the settlements to which they belong. The Ottoman Empire, through these tax registers conducted at the district level, identified the income sources of the settlements in question while also carrying out potential taxation procedures. Each tax register compiled in the areas where the Tanzimat reforms were implemented in the Ottoman Empire encompasses important political, social, administrative, and economic conditions of the settlement in the mid-19th century. Therefore, this study, entitled "The Social Situation of Sinop in the Mid-19th Century," will examine the tax registers of Sinop from 1845.

3. Conclusion

In the 19th century, the Ottoman Empire attempted to implement comprehensive reforms in political, military, socio-economic, and socio-cultural aspects. One of these efforts was the Temettüat cadastral survey, the preparatory work and exemplary applications of which were carried out before the Tanzimat reforms and implemented in the regions where the Tanzimat was applied after its declaration.

The Ottoman Empire, which began its modernization process with the Tanzimat reforms, sought to address its shortcomings and renew its state mechanisms. It placed particular emphasis on reforming

the financial system, working to simplify taxes, register all types of property and real estate, identify taxpayers, and record taxes.

Multiplying the number of households in settlements where the dividend system is applied by 5 gives the approximate population of that settlement. It appears that the households living in Sinop itself have quite diverse and unique professions. Reasons for this interest in different professions include Sinop's status as a bustling port with intense trade of all kinds and its role as a port city for military shipments.

By examining the surnames of the household heads in the tax registers, we can learn about the present-day descendants of some families. Furthermore, based on the tax registers of Sinop, we can gain information about the professions prevalent in the center of Sinop in the mid-19th century and make an assessment of professions that are still relevant today and those that have disappeared.